

מנחיתות אסטרטגית למעצמה אזורית דומיננטית

חזונה של ישראל להיות בעלת ברית למדינות במזרח-התיכון ומעבר לו • בהסכמי אברהם מדינות ערביות הסכימו לכוון יחסים דיפלומטיים עם ישראל ללא תלות בהתקדמות בסוגייה הפלסטינית • נחלש הציר הרדיקלי בראשות איראן

גבי סיבוני וארז וינר

מאז הקמתה ב-1948, ניהלה מדינת ישראל מדיניות חוץ יצירתית ודינמית, שנועדה להתמודד עם אתגרים גיאופוליטיים מורכבים. כמדינה צעירה שהוקפה בעויינות מצד שכנותיה הערביות, חיפשה ישראל דרכים לעקוף את החרם הערבי ולבנות בריתות עם גורמים בעלי אינטרסים משותפים. מדיניות זו, שהתבססה על שיתופי פעולה חשאיים וגלויים כאחד, כללה העברת מודיעין, מכירת נשק, הדרכות צבאיות וסיוע טכנולוגי בתחומים כמו חקלאות, אנרגיה ורפואה. מאמר זה יסקור את ההיסטוריה של הבריתות האסטרטגיות של ישראל, החל משנותיה הראשונות ועד לעידן המודרני, תוך בחינת ההקשרים ההיסטוריים, המדיניים והאסטרטגיים שהשפיעו עליהן. כמו כן, יורחב הדיון על ההשלכות של הסכמי אברהם, האתגרים הנוכחיים והחזון לעתיד היחסים הבינלאומיים של ישראל. בשנותיה הראשונות התמודדה מדינת ישראל עם בידוד דיפלומטי משמעותי, כאשר מדינות ערב סירבו להכיר בה וחלקן אף הטילו עליה חרם כלכלי ופוליטי. בתגובה, פיתחה ישראל מדיניות חוץ יצירתית שכונתה לעיתים "דוקטרינת הפריפריה".

אל"מ (מיל') גבי סיבוני הוא לשעבר מפקד סיירת גולני, פרופסור לניהול ביטחון וסייבר ופרשן צבאי. תא"ל (מיל) ארז וינר היה עוזר הרמטכ"ל גבי אשכנזי, חבר בכיר בתנועת "הביטחוניסטים" ופרשן צבאי.

דוקטרינה זו, שהובלה בראשית דרכה על ידי ראש הממשלה דוד בן-גוריון, התמקדה ביצירת בריתות עם מדינות וקבוצות לא-ערביות באזור, שחלקו עם ישראל אויבים משותפים או אינטרסים משותפים. הבריתות התבססו על שיתופי פעולה מודיעיניים, צבאיים וכלכליים, לעיתים בחשאי ולעיתים בגלוי. אחת הבריתות המרכזיות של ישראל בשנותיה הראשונות הייתה עם איראן תחת שלטונו של השאה מוחמד רזה פהלווי. היחסים בין המדינות, שהחלו בשנות ה-50 והתמשכו עד המהפכה האסלאמית ב-1979, היו דוגמה מובהקת לשיתוף פעולה אסטרטגי. איראן, שהייתה אז מדינה פרו-מערבית, ראתה בעיראק ובמדינות ערב אחרות איום על האינטרסים שלה. ישראל, מצידה, זיהתה באיראן שותפה טבעית נגד האיום הערבי. במסגרת הברית, ישראל סיפקה לאיראן סיוע צבאי, כולל אימונים, ציוד וטכנולוגיה. המוסד שיתף פעולה עם מקבילו האיראני, תוך שאיראן הופכת למקור העיקרי לאספקת נפט לישראל. היחסים כללו גם שיתופי פעולה כלכליים, כמו הקמת צינור נפט משותף בין אילת לאשקלון (קצא"א), שהיווה נתיב אסטרטגי לעקיפת תעלת סואץ, שהייתה תחת שליטה ערבית.

קשרים עם הכורדים, סיוע לאפריקה

במקביל ליחסים עם איראן, פיתחה ישראל קשרים עם הכורדים בעיראק בשנות ה-60 וה-70. הכורדים, ששאפו לאוטונומיה או עצמאות מעיראק, נתפסו כבעלי ברית טבעיים נגד משטר הבעת' בעיראק, שהיה עוין לישראל. ישראל סיפקה לכורדים סיוע צבאי, כולל נשק, ציוד רפואי, הדרכות ואימונים, תוך שימוש באיראן כציר גישה לצפון עיראק. המהפכה האסלאמית ב-1979, שהביאה לעלייתו של אייתוללה חומייני, סיימה את הברית הזו. המשטר החדש באיראן אימץ עמדה אנטי-ישראלית קיצונית, והיחסים בין המדינות הפכו לעוינים. עם זאת, הברית עם איראן הוכיחה כי ישראל מסוגלת ליצור קשרים אסטרטגיים עמוקים גם עם מדינות מרוחקות גיאוגרפית, תוך ניצול אינטרסים משותפים.

במקביל לפעילותה במזרח-התיכון, חיפשה ישראל בריתות גם מחוץ לאזור, ובמיוחד באפריקה. בשנות ה-50 וה-60, כאשר מדינות אפריקאיות רבות זכו לעצמאות, ראתה בכך ישראל הזדמנות לשבור את הבידוד הדיפלומטי שלה על ידי יצירת קשרים עם מדינות אלו. מדיניות זו התבססה על סיוע טכנולוגי, חקלאי ורפואי, תוך ניצול המומחיות הישראלית בתחומים אלו. ישראל הציעה למדינות אפריקאיות, כמו אוגנדה, אתיופיה, קניה וגאנה, תוכניות פיתוח בתחומי החקלאות, המים והחינוך. לדוגמה, חברות ישראליות סייעו בהקמת מערכות השקיה מתקדמות, שהיוו פריצת דרך עבור מדינות שסבלו ממחסור במשאבים חקלאיים. בנוסף, ישראל שלחה מומחים חקלאיים שחינכו חקלאים מקומיים בשיטות מודרניות, כמו השקיה בטפטפות, שהפכה מאז לסמל של חדשנות ישראלית. בתחום הרפואה, ישראל הקימה מרפאות וסיפקה הכשרה לצוותים רפואיים מקומיים. במקביל לסיוע האזרחי,

ישראל סיפקה גם תמיכה צבאית למדינות אפריקאיות מסוימות, במיוחד אוגנדה וקניה. בתמורה, זכתה ישראל לתמיכה דיפלומטית מצד מדינות אפריקאיות באו"ם ובפורומים בינלאומיים אחרים. היחסים עם מדינות אפריקה הופסקו לאחר מלחמת יום הכיפורים ב-1973, כאשר מדינות ערב, בראשות סעודיה, הפעילו לחץ כלכלי ופוליטי על מדינות אפריקה לנתק את קשריהן עם ישראל.

הסכמי השלום והסוגייה הפלסטינית

החל משנות ה-80, השיח הדיפלומטי סביב ישראל התמקד במידה רבה בסוגייה הפלסטינית. הסכם השלום עם מצרים ב-1979, שהושג בתיווך ארה"ב, סימן תפנית היסטורית במדיניות החוץ הישראלית. לראשונה, מדינה ערבית הכירה בישראל, והסכם זה פתח את הדלת לשיתופי פעולה נוספים. הסכם השלום עם ירדן ב-1994 חיזק מגמה זו, והראה כי שלום עם מדינות ערב הוא אפשרי. עם זאת, הסוגייה הפלסטינית המשיכה להוות אתגר מרכזי. הסכמי קמפ-דיוויד, שהובילו להסכם השלום עם מצרים, כללו גם התחייבות לטפל בסוגייה הפלסטינית, אך ההתקדמות בתחום זה הייתה איטית ומורכבת. הסכמי אוסלו בשנות ה-90 נתפסו כצעד משמעותי לקראת פתרון הסיכסוך, אך הם לא הובילו להקמת מדינה פלסטינית, והמתחים בין ישראל לפלסטינים המשיכו לעצב את היחסים עם מדינות ערב. במשך עשרות שנים, הנרטיב המרכזי בעולם הערבי היה כי כל התקדמות ביחסים עם ישראל תלויה בהסדרת הסוגייה הפלסטינית. נרטיב זה שלט בשיח הדיפלומטי עד לשנת 2020, כאשר הסכמי אברהם שינו את כללי המשחק.

בשנת 2020 חתמה ישראל על הסכמי אברהם, סדרת הסכמי נורמליזציה עם איחוד האמירויות, בחריין, סודאן ומרוקו. הסכמים אלו סימלו שינוי פרדיגמה במדיניות החוץ של ישראל וביחסים עם העולם הערבי. לראשונה, מדינות ערביות הסכימו לכוון יחסים דיפלומטיים עם ישראל ללא תלות בהתקדמות בסוגייה הפלסטינית. הסכמים אלו הונעו על-ידי אינטרסים משותפים, במיוחד ההתנגדות המשותפת לאיום האיראני ולאסלאם הקיצוני דוגמת אל-קעידה ודאע"ש. הסכמים אלו גם שברו את המונופול של הסוגייה הפלסטינית על היחסים בין ישראל לעולם הערבי. במקום זאת, הם הדגישו את החשיבות של שיתוף פעולה כלכלי וצבאי, תוך התמקדות באיומים משותפים. לדוגמה, שיתוף הפעולה בין ישראל לאיחוד האמירויות בתחום הסייבר הוביל להקמת מיזמים משותפים, שחזקו את היכולות של שתי המדינות להתמודד עם מתקפות סייבר מאיראן ומגורמים אחרים.

"חרבות ברזל" - נקודת מיפנה

מלחמת חרבות ברזל החלה כתגובה למתקפת הפתע של חמאס, שהובילה לאבדות כבדות ולטראומה לאומית בישראל. התגובה הישראלית הייתה מהירה ומכריעה: צה"ל פתח במבצע קרקעי נרחב ברצועת עזה, שמטרתו הייתה לפרק את התשתית

הצבאית של חמאס. באמצעות שילוב של מודיעין מתקדם, טכנולוגיה צבאית חדשנית ותיאום בין זרועות היבשה, האוויר והים, הצליח צה"ל להשמיד מפקדות, מנהרות ומחסני נשק של האירגון. פעולות ממוקדות נגד בכירי חמאס, כולל חיסולים מדויקים של מפקדים בכירים, החלישו את יכולתו של חמאס לפעול ככוח מאורגן. למרות האתגרים ההומניטריים והדיפלומטיים שנילוו למבצע, ישראל הצליחה להשיג שליטה מחודשת על רוב שטחי הרצועה, תוך צמצום משמעותי של היכולות הצבאיות של חמאס. התמיכה הבינלאומית, ובמיוחד שיתוף הפעולה עם ארצות-הברית, איפשרה לישראל לפעול בחופשיות יחסית, תוך שמירה על לגיטימציה בינלאומית מסוימת. במקביל למערכה בעזה, התמודדה ישראל עם איום משמעותי מצפון, כאשר חיזבאללה, השליח החזק ביותר של איראן, החל בירי טילים וכתב"מים לעבר שטח ישראל. ישראל פעלה בתחילה כדי להכיל את הירי ולא להגרר למערכה רחבה בצפון במקביל למערכה בעזה. אולם בספטמבר 2024 פתחה בפעולה רחבה כנגד חיזבאללה שכללה פגיעה באלפי לוחמים באמצעות מבצע הביפרים וסידרה של מיתקפות אוויריות מדויקות על תשתיות חיזבאללה בלבנון, כולל מחסני נשק, מפקדות ומרכזי שליטה ובקרה. באמצעות מודיעין מתקדם, הצליח צה"ל לפגוע בשרשרת הפיקוד של חיזבאללה, כולל חיסול נסראללה ומפקדים בכירים, מה שהוביל לפגיעה משמעותית במורל וביכולות האירגון. החלשות חיזבאללה לא הייתה רק צבאית. התמוטטות הכלכלה הלבנונית, שכבר הייתה במשבר עמוק, הגבירה את הלחץ הפנימי על האירגון, שנתפס כגורם מרכזי בכישלון המדינה הלבנונית. התמיכה הציבורית בחיזבאללה בלבנון התערערה, מה שאיפשר לישראל לנצל את המצב ולחזק את הרתעתה מול האירגון.

בסוריה, המלחמה הארוכה והתמיכה האיראנית במשטר אסד הותירו את המדינה במצב של חולשה קיצונית. אובדן חיזבאללה כמגן משטרו של אסד הוביל להתמוטטות המשטר הסורי, שהובילה לשינוי פוליטי במדינה, יצרה ואקום כוח שהפחית את האיום הישיר על ישראל מצפון. לנפילת המשטר. ישראל ניצלה את ההזדמנות לפגוע בתשתיות צבאיות של הצבא הסורי ושל המיליציות השיעיות, שפעלו בשטח המדינה. במקביל, תפסה ישראל שטחים קדמיים במטרה לייצר רצועת אבטחה ברמת הגולן. שיאו של התהליך היה בהתקפה ישירה על איראן, שהיוותה נקודת מיפנה אסטרטגית. באמצעות שילוב של פעולות מודיעיניות מתוחכמות, לוחמת סייבר ומיתקפות אוויריות מדויקות, הצליחה ישראל לפגוע בבכירי המשטר, במדעני הגרעין ובתשתיות קריטיות של המשטר האיראני, כולל מתקנים גרעיניים, בסיסי טילים ומפעלי ייצור נשק. הפגיעה בתוכנית הגרעין האיראנית, שהייתה איום קיומי על ישראל, צמצמה משמעותית את הסיכון של מלחמה גרעינית במזרח התיכון. ההתקפה לא רק החלישה את היכולות הצבאיות של איראן, אלא גם פגעה ביוקרתה כמעצמה אזורית. המשטר האיראני, שהתבסס על תדמית של עוצמה והשפעה, נחלש פוליטית וכלכלית, מה שהוביל ללחץ פנימי מצד האוכלוסייה האיראנית. התוצאה הייתה

ירידה משמעותית ביכולתה של איראן לתמוך בשליחים שלה במזרח-התיכון, כולל חיזבאללה, המיליציות בעיראק והחות'ים בתימן.

מיצוב אסטרטגי משודרג

היחלשות הציר הרדיקלי בראשות איראן איפשרה לישראל לפעול לבנייה של ארכיטקטורה אזורית חדשה, שבה היא משמשת ככוח מוביל במזרח-התיכון. הסכמי אברהם, שנחתמו ב-2020 עם איחוד האמירויות, בחריין ומרוקו, הם בסיס לבריתות חדשות עם מדינות ערביות מתונות. לאחר מלחמת "חרבות ברזל", התרחבו הבריתות הללו, כאשר מדינות נוספות, כולל ערב הסעודית, החלו לשותף פעולה עם ישראל בתחומים כמו ביטחון, סחר וטכנולוגיה. הסכמי הסחר עם מדינות המפרץ, מצרים וירדן, כללו חילופי טכנולוגיה בתחום הסייבר, החקלאות והאנרגיה. ישראל, שהפכה למובילה עולמית בתחום הסייבר, יכולה לתת פתרונות מתקדמים להגנה על תשתיות קריטיות במדינות אלה. בתחום החקלאות, טכנולוגיות השקיה חכמה וחקלאות מדברית, שפיתחה ישראל, יסייעו למדינות רבות להתמודד עם אתגרי המחסור במים. בתחום האנרגיה, שיתופי פעולה בתחום הגז הטבעי והאנרגיה המתחדשת חיזקו את הקשרים הכלכליים והגבירו את היציבות האזורית.

השינוי האסטרטגי במזרח-התיכון הפך את ישראל לשחקן מרכזי לא רק באזור, אלא גם בזירה הבינלאומית. היכולת של ישראל להתמודד עם אתגרים כמו טרור, סייבר ואיומים גרעיניים, הפכה אותה לגורם מייצב, שנתפס כשותף אמין על-ידי מדינות רבות ברחבי העולם. באפריקה, מדינות כמו קניה, אתיופיה ורואנדה החלו לראות בישראל שותפה אסטרטגית בתחומי החדשנות, הביטחון והחקלאות. ישראל סיפקה טכנולוגיות מתקדמות בתחום החקלאות, כמו מערכות השקיה חכמות, שסייעו למדינות אלה להתמודד עם אתגרי הביטחון התזונתי. בתחום הביטחון, ישראל סיפקה הכשרות וציוד למלחמה בטרור, מה שחיזק את הקשרים עם מדינות אלה והפחית את התלות של ישראל במעצמות המערב.

בזירה הגלובלית, ישראל הצליחה לשמור על יחסים מאוזנים עם מעצמות כמו סין ורוסיה. הברית עם ארצות-הברית נותרה עמוד התווך של מדיניות החוץ הישראלית, כאשר שיתוף הפעולה הצבאי והמודיעיני בין המדינות התחזק לאור המערכה באיראן. במקביל, ישראל שמרה על קשרים כלכליים עם סין, תוך ניהול זהיר של היחסים כדי לא לפגוע בברית עם ארצות-הברית. היחסים עם רוסיה, שהיו מורכבים בשל תמיכתה של רוסיה באיראן, נוהלו בזהירות, תוך שמירה על דיאלוג פתוח. חזונו של דוד בן-גוריון, שהדגיש את תפקידה של ישראל כ"אור לגויים", ממשיך להנחות את מדיניות החוץ הישראלית. ישראל הרחיבה את הבריתות האסטרטגיות שלה והפכה לשחקן מרכזי במזרח-התיכון ומעבר לו. היכולת של ישראל לשלב בין חדשנות טכנולוגית, עוצמה צבאית ודיפלומטיה יצירתית, מאפשרת לה למלא תפקיד מרכזי בזירה הבינלאומית.

למרות ההצלחות, ישראל עומדת בפני אתגרים משמעותיים. האיום האיראני לא תם, ועל ישראל להמשיך ולנטר את פעילותה של איראן, כדי למנוע את חידוש תוכנית הגרעין שלה. עם זאת, ההזדמנויות שנפתחו בפני ישראל הן עצומות. הבריתות עם מדינות ערב המתונות, שיתופי הפעולה באפריקה והמעמד הגלובלי המשופר, מאפשרים לישראל להמשיך ולקדם את האינטרסים שלה תוך חיזוק השגשוג והיציבות. המשיך ההשקעה בחדשנות טכנולוגית, דיפלומטיה יצירתית ובריתות אסטרטגיות, יבטיח שישראל תמשיך להיות שחקן מרכזי בזירה הבינלאומית.

סיכום: יכולת ניווט בזירה מורכבת

מדינת ישראל הוכיחה, מאז הקמתה, יכולת יוצאת דופן לנווט בזירה הבינלאומית המורכבת. ממצב של נחיתות אסטרטגית ב-7 באוקטובר 2023, הצליחה ישראל לפרק את "טבעת האש" של איראן, לפגוע בציר הרדיקלי ולהפוך למעצמה אזורית וגלובלית. הסכמי אברהם, שיתופי הפעולה עם מדינות ערב מתונות והרחבת ההשפעה באפריקה ובזירה הבינלאומית, הם עדות לכוחה של ישראל לשלב בין עוצמה צבאית, חדשנות טכנולוגית ודיפלומטיה יצירתית. בעתיד, על ישראל להמשיך ולבנות גשרים עם מדינות נוספות, תוך שמירה על הבריתות הקיימות והתמודדות עם איומים חדשים, כדי להבטיח את מעמדה כ"אור לגויים" וכשחקן מרכזי במזרח-התיכון וברחבי העולם. ב-7 באוקטובר 2023 התמודדה ישראל עם אחת המיתקפות הקשות בתולדותיה, כאשר חמאס, בתמיכת ציר הרדיקלי בראשות איראן, פתח בלחימה רב-זירתית. המיתקפה כללה חדירה קרקעית לעוטף עזה, ירי טילים מאסיבי וכטב"מים, שנשלחו מאזורים שונים, כולל מאירגונים כמו חיזבאללה בלבנון והמיליציות השיעיות בעיראק ובתימן. ישראל מצאה עצמה בנחיתות אסטרטגית, מוקפת ב"טבעת האש" שאיראן בנתה במשך עשורים. אולם, בתהליך שיטתי, סבלני ומלא תושייה, הצליחה ישראל להפוך את הקערה על פיה, לפרק את הציר הרדיקלי ולבסס את מעמדה כמעצמה אזורית דומיננטית. שיאו של התהליך היה בהתקפה ישירה על איראן, שהחלישה משמעותית את יכולותיה הצבאיות והגרעיניות והובילה לשינוי מהותי במאזן הכוחות במזרח-התיכון. השינוי האסטרטגי הזה לא רק חיזק את ביטחונה הלאומי של ישראל, אלא גם פתח בפניה הזדמנויות חדשות במזרח-התיכון וברחבי העולם.